

Ciril Zlobec

Še zmerom slovenska samobitnost in pisatelj

Vsi, ki smo v večji ali manjši meri izkustveno, recimo temu zrelo, z možnostjo kritične presoje in primerjav, vezani na časovno dovolj reprezentativen vzorec prejšnjega stoletja, smo že prepojeni s skepso, da nas *nič več ne more presenetiti*. Čeprav smo stopili v novo tisočletje in ob tem skoraj evforično sanjali o *novem* in *drugačnem*, se nam zdi večina tega, kar se dogaja okrog nas in v nas samih, predvsem nadaljevanje ali iztekanje že znanega. Zdi se nam, da v obeh primerih v negativni ali vsaj skrb zbujajoči podobi. Tudi na področju kulture. In počutje slovenskih pisateljev ob premenah časa, v katerem živimo, ni kaj bistveno drugačno.

V zadnjem desetletju se je zgodilo (in se še dogaja) toliko stvari, ki utegnejo biti glede na našo individualno in nacionalno usodo morda že kar epohalne, čeprav zdaj še ne moremo slutiti, v kakšnem smislu: v dobrem, slabem ali nevrotično premešanem. Npr. globalizacija, za katero ne vemo, kaj nam prinaša in kaj jemlje. V zvezi z njo ali zaradi nje (ne)upravičeno vidimo premikanje, spreminjanje in v nekaterih pogledih celo usihanje mnogih postulatov, ki so se zdeli nepremakljivi, zaton pozitivne zgodovinske tradicije, pa tudi čisto preprosto rahljanje navad in razvad, ki jih imamo nekateri brez zdrave selektivnosti za nepogrešljive, drugi pa, prav tako neselektivno, za odvečne ali celo nepotrebne, zaviralne. In spet se nad nas zgrinja stara nacionalna bolezen: skoraj s predvidljivimi časovnimi presledki nas z vso iracionalno silovitostjo prevzame ali popade zavezujoč občutek, da poskušamo znova, z vse večjim nezaupanjem drug do drugega, definirati svojo človeško, predvsem pa nacionalno identiteto.

S00201792

Zdaj skozi to omajano podobo samih sebe švigajo kot strele z jasnega polemike in strastne medsebojne politične diskvalifikacije o pravih in izmišljenih, v preteklost ali prihodnost zazrtih *nacionalnih interesih*.

Tudi sam sem se znašel v tem navzkrižnem ognju pogledov, mnenj, pritrjevanj in zanikanj, čeprav je hkrati res, da različnosti ali kontroverznosti stališč v poskusu ponovnega definiranja temeljnih nacionalnih interesov ne gre razvrščati na moralno nadosebne na eni in oportunistično egoistične na drugi strani, kar v prehodnih ali v kriznih trenutkih tako radi počnemo. Nasprotno: razen redkih izjem je tudi v nasprotujočih si ocenah naših dejanj in njihove primernosti čutiti iskreno zaskrbljenost za *narodov blagor*, ker se v tako usodnem času, kot je današnji, ne zmoremo (ne v prepričanjih ne v dejanjih) poenotiti glede bistvenega. Bistvenega za narod, za našo mlado državo, za njeno (recimo skorajšnje) mesto in vlogo v Evropski uniji, Natu in morda še kje, kar se prav tako sproti spreminja in se bo tudi v prihodnje.

Sredi osemdesetih let, ko je bil zemljevid sveta v marsičem bistvenem opazno drugačen od današnjega, sem eno svojih esejičnih knjig s svojo priljubljeno nacionalno in kulturno tematiko naslovil *Slovenska samobitnost in pisatelj*. Za tokratno razmišljanje si izposojam njen naslov, saj se mi zdi kar pravišen za to, kar imam povedati; dodajam pa mu časovni prislov – *še zmerom*.

Slovenska samobitnost – da ali ne, zakaj in kako – je še *zmerom* vprašanje, ki nas najbolj zaposluje, bega ter spodbuja k razmišljanju. In če kdo tudi danes ne more mimo tega, zdaj le še bolj slovensko pitijsko zapletenega vprašanja, je to prav pisatelj. Seveda pa tudi v glavah tistih, ki se nikoli niso (in se najbrž tudi ne bodo) oglasili v javnosti, kljuje kot bolečina, nosijo jo v sebi kot travmo.

In vendar je naš današnji odnos do slovenstva bistveno drugačen, kot je bil v osemdesetih letih. Tudi glede na družbeno vlogo in počutje pisatelja. Ko smo bili dokaj surovo soočeni s poskusom jugoslovanizacije nacionalnih entitet, smo prav slovenski pisatelji formulirali slovensko samobitnost in šli zanjo v učinkovit spopad. V Sloveniji takrat ni bilo različnih videnj (spet samo neznatne, razumljivo redke izjeme): javno mnenje se je s pisateljsko politično držo brez pomisleka identificiralo, tudi politika, od SZDL do ZK, od vlade do ljudske skupščine, se je trdno postavila na stališče slovenskih pisateljev. Takrat se je pisateljev oprijelo kar nekaj laskavih vzdevkov: *glas naroda*, *vest družbe* in še kaj.

Toda v osemdesetih letih pa vse do plebiscita in demokratičnih večstrankarskih volitev, do ustanovitve samostojne države, osamosvojitvene vojne in mednarodnega priznanja, je bil čas, ko so se t. i. vzvišene, zgodovinske in vizionarske teme nekonfliktno, nerazhajajoče prepletale z nedvoumno bivanjsko realnostjo vsakdanjega življenja; pisatelj je bil v takih razmerah naravnost poklican, da jih izostri in hkrati popularizira, saj so mu bile kot pisane na kožo. Politika takrat še ni bila osamosvojena (odtujena?) in samozadostna, prav tako tudi njene institucije oblasti. Politika je pisatelja preprosto (še) potrebovala, v njej je bil zaželen, še zmerom in celo že spet na enem svojih najvišjih vrhov kredibilnosti, v očeh najširše javnosti človek pokončne etične drže, v idealni poziciji svobodne, neodvisne osebnosti in zato nekakšna izčiščena podoba narodovih aspiracij.

Potem so se stranke okrepile in osamosvojile, se po naravni, demokratični poti profilirale v med seboj nasprotni in nasprotujoče si sile ter zelo hitro ne samo zavladata državi, kar je povsem razumljivo in logično, ampak, kot nosilke različnih interesov, odločilno prispevale k vse globlji polarizaciji vitalnih interesov naroda. Tako na ravni same definicije teh interesov kot na ravni njihovega izvajanja. Zlasti v gospodarstvu in denarništvu.

Ali je v tem miniaturnem odsevu svetovne globalizacije sploh še kje prostor za pisatelja v vlogi, kot jo pozna naša nacionalna zgodovina?

Morda je tako prav, saj je lahko samo pozitivno, da se država čimprej in kar najbolj učinkovito strukturira z vsemi operativnimi možnostmi, pravicami in dolžnostmi pri vodenju družbe. Morda pa so se stranke, pogosto še notranje nestabilne in zamerljivo preobčutljive v medsebojnih odnosih, nekoliko prezgodaj in preveč radikalno odtrgale od drugih dejavnosti, ki prav tako kot politika (čeprav manj spektakularno, a trajneje) oblikujejo narodno in družbeno zavest; malo več komplementarne povezave npr. s kulturo (ne s političnimi klani v njej) bi ji najbrž samo koristilo.

Škoda je obojestranska: politika v zavesti javnosti vse bolj dobiva podobo brezdušnega in sebičnega pragmatizma, ne-uirane ekipe, ki ves čas igra na prvo žogo; kultura, še zlasti pisatelji kot ubesedovalci misli in čustev, pa imajo neprijeten občutek marginalizacije, odvečnosti, da ne zapišem še česa bolj travmatičnega.

Namreč: slovenski prostor je postal v današnji civilizaciji popolne odprtosti in globalizacije za kakršnokoli dialoško

komunikacijo med pisateljem in bralcem ožji kot kadarkoli prej; pisateljev glas je v hrupu elektronske in druge multi-medialne ponudbe še komaj slišen, pogosto povsem brezodmeven. Ta ugotovitev nima in ne želi imeti nič skupnega s kakršnokoli lamentacijo o takem stanju ali z nostalgijo po starih časih, ko je bila knjiga tako rekoč alfa in omega vsakršnega znanja in omike, najboljši avtorji pa karizmatične osebnosti v narodni zavesti. Ob največjih imenih naše preteklosti (Prešeren, Levstik, Cankar, Župančič, Kosovel) nam ob čistem zvenu njihovega literarnega pomena zazveni še nekakšna presežna kvaliteta, moč ali vsaj spodbuda pri utrjevanju in ohranjanju slovenstva. Njihovo navzočnost v našem zgodovinskem spominu vidimo in občutimo kot nekakšno mitsko baklo, ki nam je kazala (še kaže?) pot v najtežjih trenutkih narodovega življenja.

Se je spremenila literatura, nima več tistega Prešernovega ali Cankarjevega (ali mnogih drugih) presežnega sevanja v nacionalno zavest našega časa? Ali se je v spremenjenih razmerah spremenil tudi narod sam?

Še pred dobrim desetletjem je bil naš glavni cilj, in z njim povezane *naše stoletne sanje*, kot smo radi poudarjali na poti k njemu, nacionalna država. Toda komaj smo se dobro ovedeli, da smo država in da se moramo temu ustrezno, državotvorno obnašati, že rušimo, spreminjamo ali vsaj prilagajamo mnoge temeljne prvine te nacionalne države uzakonjenim vzorcem Evropske unije, Nata in še česa. Na to pot nas nihče ne sili, nasprotno: da bi jo čimprej prehodili in prišli do cilja, se trudimo bolj kot najbolj fanatičen vernik na svoji poti v sanjano onstransko glorio. Globalizacija, ki ekonomsko osmišlja in daje podobo današnji civilizaciji, nam (preden nam bo omogočila vstop med privilegirane in perspektivne) ves čas, dozirano, tudi nekaj jemlje, celo nekatere podedovane posebnosti naše zavesti in psihe, ki so se nam še pred desetletji zdele nedotakljive, saj smo se skozi prepoznali kot narod, kot nacija, kot država. Kot *nacionalna država*.

Prav tu je tisti gordijski voz, ki ga (brez Aleksandrovega meča) skuša razrešiti sedanja javna razprava o tem, kaj v sedanjem trenutku je in kaj ni resničen nacionalni interes. In četudi je prav nacionalno vprašanje tako rekoč večna slovenska tema in so v njej vse pisateljske generacije doslej odločilno in bolj kot kdorkoli drug artikulirano (posredno in neposredno) sodelovale, se zdaj najbrž prvič dogaja, da gre ta razprava mimo pisateljev; tudi ko kaj rečemo ali napišemo, naš glas ne šteje kaj prida, če sploh kaj. Globalizacija je z

absolutizacijo vrednosti in moči denarja potisnila tako rekoč v zasebno čustvovanje sleherno obliko nacionalne identitete; borzna igra se nikoli ne zaplete v škodo najmočnejšim, tudi ko se šibkim nasmehne sreča.

In vendar: že sam obseg in ostrina razprave pri nas dokazuje, da je nacionalno vprašanje še zmeraj živo, morda prav zato, ker tudi nanj gledamo z ekonomskimi očmi in ga poimenujemo v ekonomskem jeziku: interes. In kakšen je, če ga je sploh možno opredeliti, slovenski nacionalni interes v ideologiji in praksi današnje globalizacije?

Slovensko nacionalno vprašanje – vesel bi bil, če se motim – je prav ob našem vstopanju v mednarodne integracije še posebej aktualno. Domala v vseh državah članicah Evropske skupnosti z večstoletno tradicijo se nacionalna identiteta enači s pripadnostjo državi, od samoumevnosti pomena nacionalnega jezika do zavezanosti nacionalni zgodovini, kulturi in celo svoji nacionalni vedenjski tradiciji. Pri narodih s politično in državno večstoletno preteklostjo je narodna zavest kot skupek različnih vrednot in dejstev nekaj tako samoumevnega, da skoraj nikoli ni predmet javne razprave, ker to ni potrebno. Mi pa – še pred desetimi leti brez lastne države – smo svojo nacionalno zavest načrtno gojili, jo nenehno preverjali, tudi etično ves čas osmišljali, saj nam je bolj kot vse drugo pomagala preživeti kot narodu tudi v nenaklonjenih obdobjih in razmerah. Ta nacionalna zavest ni bila nikoli ne abstraktna ideja ne abstraktno čustvo, ampak (ne zmeraj enako trdno) vezivo vsega, kar je narod ustvaril in naj bi tudi danes osmišljalo njegovo voljo, da ostane narod.

S te strani je naše vstopanje v Evropsko unijo zelo občutljivo: ker smo prisiljeni sprejemati tuje ("evropske") vzorce življenja in dela, ker se vsa ta leta, odkar smo država, tudi v svojem pravnem redu nenehno prilagajamo, nam ni tuj občutek, da se druge za drugo otresamo prav svojih nacionalnih lastnosti, svojih drugačnosti in posebnosti, svoje (za časa pred osamosvojitvijo tako dragocene in cenjene) samobitnosti. To je mnoge že privedlo do spoznanja, da je dandanes naš edini interes čimvečji dobiček, čimvečji profitni iztržek na globalnem tržišču.

Narod brez lastne fiziognomije, brez zavesti in občutka svoje samobitnosti, ni več – ali še ni – nacija, čeprav ima lastno državo; s tako mentaliteto kmalu ne bo več niti narod, ampak samo še ljudstvo, delovno ljudstvo na trgu ponudbe in povpraševanja.

Prav zavest o naciji kot nečem smiselnem in dragocenem že med sedanjimi članicami Unije nasprotuje vsakršni možnosti

njene federalne ureditve in vztraja pri skupnosti nacionalnih držav, kajpak evropsko, ne nacionalistično usmerjenih. Zato moramo Slovenci na svoji "poti v Evropo" še bolj izostriti in osmisliti vse svoje *vitalne nacionalne attribute*, če hočemo biti njeni enakopravni prebivalci z razpoznavno podobo in dialoško zanimivim, izvirnim, ne le posnemovalnim, ponižno pritrjujočim glasom.

Soočanje na domačem ognjišču se je začelo, zdaj je še v fazi razvrščanja sil, mnenj in pogledov, da, tudi interesov. Prav je, da se v to razpravo vrnemo, posredno in neposredno, tudi pisatelji; *slovenska samobitnost in pisatelj* ni le literarna sintagma, ampak še *zmerom* možnost in zaveza.

Se je dovolj zavedamo?

SODOBNOST

revija za književnost in kulturo

Letnik 66, številka 1, 2002

Izdajatelj
Cankarjeva založba
Kopitarjeva ulica 2
1512 LJUBLJANA

Naslov uredništva
SODOBNOST
Hribarjevo nabrežje 13
1512 LJUBLJANA
Telefon 01 200 41 02
E-pošta: sodobnost@email.si

Naročila in reklamacije
Cankarjeva založba
Kopitarjeva ulica 2
1512 LJUBLJANA
Telefon 01 230 26 95, 080 11 08

Tisk
TISKARNA LJUBLJANA d.d.
ISSN 0038-0482

Oblikovanje ovitka
Jani Bavčer, ARSENAL,
sodelavec Matej Pajnič

Računalniški prelom
Janez Turk

Glavni urednik
EVALD FLISAR

Uredništvo
Sandra Baumgartner
Igor Bratož
Meta Kušar
Miloš Mikelc
Igor Škamperle
Milan Vincetič
France Vurnik
Ciril Zlobec

Lektorica in tajnica
uredništva
Metka Peserl
metka.peserl@volja.net

Glavni urednik sprejema
sodelavce vsak ponedeljek
od 11. do 13. ure
v pisarni uredništva,
Hribarjevo nabrežje 13.

Sodelavce prosimo,
da prispevkom obvezno
priložijo disketo.

Nenaročenih prispevkov
ne vračamo.

Letna naročnina
z 20 % popustom
za redne naročnike
9800 SIT.

Cena te številke
v prosti prodaji
1500 SIT.

Cena za naročnike
v tujini USD 125
ali protivrednost
v drugi valuti.

Revija izhaja
ob finančni pomoči
Ministrstva za kulturo
Republike Slovenije
in sponzorjev.

Stališča avtorjev
niso zmeraj tudi
stališča glavnega
urednika ali članov
uredništva.